ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

MAKTABGACHA TA’LIMDA INKLYUZIV TA’LIMNI QO‘LLAB-QUVVATLASH: BOLA, OILA VA MUHITNING UYG‘UN EKOTIZIMI

Mirzabekova Hillola Komiljanovna
xilolamirzabekova02@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23685746

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlashning nazariy asoslari tahlil qilinib, «Inklyuziv ekotizim» modeli taklif etiladi. Model bolaning kuchli tomonlariga tayanuvchi moslashuv kartasi, universal loyihalangan muhit, tengdoshlar vositachiligi va oila bilan hamkorlikni yagona tizimga birlashtiradi.
Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maktabgacha ta’lim, universal dizayn, erta aralashuv, tengdoshlar vositachiligi, oila hamkorligi, moslashuv kartasi.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы поддержки инклюзивного образования в дошкольных организациях и предлагается модель «Инклюзивная экосистема». Модель объединяет карту адаптации, опирающуюся на сильные стороны ребёнка, универсально спроектированную среду, взаимодействие со сверстниками и партнёрство с семьёй.
Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольное образование, универсальный дизайн, раннее вмешательство, поддержка сверстников, партнёрство с семьёй, карта адаптации.

Annotation. The article analyses the theoretical foundations of supporting inclusive education in preschool settings and proposes the “Inclusive Ecosystem” model. The model combines a strengths-based adaptation card, a universally designed environment, peer-mediated interaction and family partnership into a single system.
Keywords: inclusive education, preschool education, universal design, early intervention, peer-mediated support, family partnership, adaptation card.

Kirish. Bola shaxsining poydevori maktabgacha yoshda qo‘yiladi: aynan shu davrda til, ijtimoiy ko‘nikmalar va o‘zgalarni qabul qilish layoqati shakllanadi. Har bir bolaning tengdoshlari bilan bir muhitda o‘sish huquqi BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya va Salamanka bayonotida mustahkamlangan [1–3]. O‘zbekistonda bu yondashuv «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonun bilan qo‘llab-quvvatlanadi [4]. Biroq amaliyotda «bolani guruhga joylashtirish» ko‘pincha inklyuziya deb tushuniladi. Haqiqiy inklyuziya esa bolaning guruh hayotida **ishtirok etishi, o‘zini qabul qilingan his qilishi va rivojlanishi** demakdir. Maqolaning maqsadi – inklyuziyani alohida mutaxassis vazifasi emas, balki o‘zaro bog‘liq to‘rt qatlamdan iborat ekotizim sifatida ko‘rib chiqadigan amaliy modelni asoslash.

Asosiy qism. Inklyuziv yondashuv bir nechta ilmiy g‘oyaga tayanadi. L. S. Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» nazariyasiga ko‘ra, bola kattalar va tengdoshlar hamkorligida o‘z imkoniyatidan yuqoriroq darajaga ko‘tariladi; maxsus ehtiyojli bola uchun ham aynan «oddiy» ijtimoiy muhit eng

kuchli rivojlantiruvchi omil hisoblanadi [5, 6]. U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi bola rivojlanishi oila, bog‘cha va jamiyat o‘zaro ta’siriga bog‘liqligini ko‘rsatadi [7]. Ta’limni universal loyihalash (UDL) tamoyili esa muhit va materiallarni dastlabdan turli bolalarga mos qilib tayyorlashni talab qiladi [8]. Amaliyotdagi asosiy muammolar: tarbiyachilarning inklyuziv kompetensiyasi yetarli emasligi, bola ehtiyojlarini erta aniqlash mexanizmi zaifligi, muhitning o‘rtacha bolaga moslab qurilgani, oila bilan aloqaning rasmiyligi va tengdoshlarning o‘zgacha bolaga tayyorlanmagani.

Taklif etilayotgan «Inklyuziv ekotizim» modeli to‘rt qatlamdan iborat.

1-qatlam. Bola: moslashuv kartasi. Har bir bola uchun tashxis emas, balki uning kuchli tomonlari, qiziqishlari, tinchlantiruvchi omillari va qiyinchilik tug‘diruvchi vaziyatlari (masalan, baland ovozga sezgirlik) qayd etiladigan qisqa karta yuritiladi. U tarbiyachiga «bola nimani qila olmaydi» emas, «unga nima yordam beradi» degan savolga javob beradi.

2-qatlam. Muhit: sensor jihatdan qulay guruh. Guruhda tinch burchak, tasvirli kun tartibi, vizual ko‘rsatmalar va turli darajadagi o‘yin materiallari tashkil etiladi. Bu o‘zgarishlar barcha bolalarga foyda beradi, shuning uchun ular alohida «imtiyoz» emas, guruhning umumiy madaniyati sifatida qabul qilinadi.

3-qatlam. Tengdoshlar: «Do‘stlik juftligi». Tengdoshlar vositachiligidagi usullar ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali ekani ko‘rsatilgan [9]. Modelda bolalar navbat bilan o‘yin hamrohi rolini bajaradi; rol bir bolaga doimiy yuklanmaydi, bu esa «yordamchi» va «yordam oluvchi» o‘rtasida tengsizlik paydo bo‘lishining oldini oladi.

4-qatlam. Oila va jamoa: uchburchak hamkorligi. Oila, tarbiyachi va mutaxassis (logoped, psixolog, defektolog) ajralgan holda emas, uchburchak shaklida ishlaydi: oila uy sharoitidagi ma’lumotni, tarbiyachi kundalik kuzatuvni, mutaxassis kasbiy tavsiyani beradi. Oylik qisqa uchrashuvlarda yagona maqsadlar belgilanadi.

Ilmiy yangilik. Yondashuvning yangiligi: (1) inklyuziya alohida dastur emas, to‘rt qatlamli yaxlit ekotizim sifatida talqin qilinadi; (2) baholashda diqqat «nuqson»dan kuchli tomonlarga ko‘chiriladi; (3) sensor jihatdan qulay muhit barcha bolalar uchun umumiy standart sifatida ko‘riladi; (4) tengdoshlar vositachiligi rollarni almashtirish tamoyili bilan boyitiladi; (5) muvaffaqiyat mezoni sifatida akademik natija bilan birga ishtirok darajasi va bolaning o‘zini qabul qilingan his etishi olinadi. Modelning samaradorligi alohida bog‘chalarda sinovdan o‘tkazilib, miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan tasdiqlanishi lozim.

Xulosa. Inklyuziyaning muvaffaqiyati bitta mutaxassis yoki metodga emas, balki bola, muhit, tengdoshlar va oila o‘rtasidagi uyg‘unlikka bog‘liq. «Inklyuziv ekotizim» modeli bu uyg‘unlikni amaliy darajada ta’minlashga xizmat qiladi, bunday muhitda esa barcha bolalar mehribonlik va o‘zgalarni hurmat qilishni o‘rganadi.

Takliflar. Quyidagilar tavsiya etiladi:

1) har bir bola uchun kuchli tomonlarga asoslangan «Moslashuv kartasi»ni joriy etish;
2) tarbiyachilar uchun inklyuziv kompetensiya bo‘yicha qisqa amaliy kurslar tashkil etish;
3) har bir guruhda «tinch burchak» va tasvirli kun tartibini standart sifatida kiritish;
4) oila–tarbiyachi–mutaxassis uchburchak hamkorligini oylik uchrashuvlar bilan mustahkamlash;

5) modelni bir nechta bog‘chada sinab, ishtirok darajasi bo‘yicha baholash va keng joriy etish.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. United Nations. Convention on the Rights of the Child. – New York, 1989.
2. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. – New York, 2006.
3. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994.
4. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
5. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
6. Выготский Л. С. Основы дефектологии // Собрание сочинений: в 6 т. Т. 5. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
7. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
8. CAST. Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. – Wakefield, MA: CAST, 2018.
9. Odom S. L., Buysse V., Soukakou E. Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives // Journal of Early Intervention. – 2011. – Vol. 33, No. 4. – P. 344–356.
10. © Mirzabekova Hillola Komiljanovna, 2026